

болота, озера. Тому на сьогоднішній день Національний заповідник «Хортиця» – потужний туристичний центр запорозького краю. Ефективність рекреаційної діяльності значною мірою залежить від розгалуженості об'єктів інфраструктури та наявності кваліфікованих трудових ресурсів. Особливе місце в інфраструктурі туризму посідають підприємства готельного та ресторанного господарства.

На сьогоднішній день рекреація постає як глобальне явище, що має стабільні темпи зростання, тому її вважають одним з найперспективніших напрямків суспільно-економічного розвитку. А тому в Україні є всі природно-кліматичні умови для того, щоб стати туристичною державою світового рівня.

Криворучко І.І.

студентка,

Київський національний університет

імені Тараса Шевченка

ЕВОЛЮЦІЯ ТИТУЛАТУРИ СУЛТАНА ЯК СИНТЕЗ ВЛАДНОГО МЕХАНІЗМУ В ОСМАНСЬКІЙ ІМПЕРІЇ XIV–XVI СТ.

Титулом голови Османської імперії на час її заснування був «бей», що відповідало тогочасному статусу очільника князівства, яке називалось бейлік. У середньовічних тюркських суспільствах титул «бей» або «бег», «бек», що згадувався ще в орхонських написах (8 століття н.е.) в значенні «племінний лідер», застосовувався по відношенню до вождів племен, осіб «благородного» походження або власників високого управлінського рангу. Перші беї – Осман і Орхан затверджувалися в цьому званні на раді племінної знаті. Бей виступав насамперед як воєначальник, а основною його функцією була організація військової справи для оборони від ворогів та здійснення грабіжницьких походів проти сусідів [8, с. 11-12].

Наступним після титулу бея, почали використовувати титул еміра, що відповідав титулу князя, не суверенного господаря, адже з арабської емір і означає «повелитель», «князь». До появи ісламу емірами називалися

полководці, потім – мусульманські правителі, які здійснювали державну і духовну владу. Таким чином, османські правителі почали позиціонувати себе не просто як родові вожді, а як повелителі держави. Згодом, оскільки держава перетворилася з бейліка в імперський султанат, за османськими правителями закріпився титул «султан».

Султан – титул суверенного правителя в ісламському світі. Походить з арабського слова, що є запозиченням із сирійського «шултана» – влада. Проте значення титулу суверена слово набуло в X-му столітті, коли в ролі офіційного титулу його прийняв Тогріл-бег – засновник держави Великих Сельджуків. З 1051 року титул набув широкої популярності, витіснивши інший арабський титул «малік» (володар), і перетворився на стандартний титул ісламських правителів, що був поширений від Магрибу до Південно-Східної Азії. Тобто власне з XI-го століття слово «султан» позначається як поняття правителя [3, с. 901]. Як в Корані, так і взагалі в перші століття ісламу цим словом позначалося тільки абстрактне поняття влади. В цьому сенсі слово султан вживається і пізніше, але разом з тим ним стали позначати і одноосібного представника світської влади, на противагу імаму, представнику релігійного авторитету. У цьому значенні, слово султан, мабуть вперше, зустрічається у Табарі в оповіданні про події 875-76 року, де йдеться про прибуття «султана» для війни з бунтівником Яжубом ібн Лейсом [1, с. 28].

Здебільшого, історики називають Османа і Орхана султанами, хоча ті називали себе лише бєями або емірами [8, с. 382]. Ібн Батута називає султаном і Османа, і Орхана, але султаном з X-го століття могли називати будь-якого світського правителя [1, с. 28]. Також є розбіжності щодо того, хто першим з османських правителів став використовувати титул «султан». На думку одних вчених, першим назвав себе султаном Орхан, на думку інших – лише син Орхана, Мурад I в 1383 році. На деяких османських монетах, викарбуваних при Орхані, можна прочитати «Великий султан, Орхан, син Османа, увінчений Богом», але використання титулу «султан» за Орхана не було сталим [7, с. 30]. Літописи визнають цей титул за Османами лише від Баєзіда I [3, с. 901]. Титул ставився перед власним іменем правителя і так чи інакше, але султанський титул закріпився за османами. До речі засновник шийтської династії Сефевідів шах Ізмаїл початково теж використовував титул «султан», але через протистояння із суннітською династією Османів він унікав його вживання. Потім його приклад почали наслідували й інші шийтські правителі. То ж саме османські володарі,

надали титулу конкретного змісту – самостійного правителя держави, і закрипили його за собою.

Починаючи з XVI-го століття османські правителі почали вживати титул «падішаг» (перське «пад-і-шаг» – пан суверенності). Цей титул суверенних мусульманських правителів, дорівнював імператорському і підкреслював велич, яку на той момент здобули османи. Лише з початку XVII-го століття цей титул османці почали визнавати за австрійськими Габсбургами, французькими королями, а з 1660 де факто – і за російськими царями [2, с. 18]. Тоді як титул султан є аналогічним за статусом європейському титулу король і поступається титулам імперських правителів, таким як хакан/каган (турецька), падішаг (перська), худавендігар/хункяр (перська), визнаним серед мусульман, або як імператор в європейських країнах. Вважається, що титул султана нижчий за титул халіфа, а також у державах, де правили Чингізиди, титул султана зазвичай вважався нижчим ханського звання. В Османській імперії «султан» був основним титулом правителя, але він вживався паралельно з титулами імператорського достоїнства хакан, падішаг та хункяр, що були згадані вище [3, с. 901].

Задовго до завоювання Константинополя османи почали називати себе «римськими кесарями», тобто взяли візантійський імператорський титул [1, с. 31]. Сюди ж відноситься і титул і базилевса [6, с. 101]. Проте був ще один титул, який надавав султану додаткового впливу на своїх підданих та підвищував його міжнародну роль саме у ісламському світі. Власне положення кожного мусульманського правителя серед інших визначалося не тільки ступенем його фактичної могутності і характером його правління, а особливо його ставленням до релігії. Наприклад, князі Мекки володіли священним містом і вважалися прямими нащадками пророка (через його онука Хасана), але мусульманський світ не міг би визнати цих незначних володарів «халіфами» або «султанами ісламу». З іншого боку, для могутніх султанів було надзвичайно важливо домогтися визнання своєї влади в Мецці [1, с. 52]. То ж османському султану, який і так пропагував себе як борця за священну віру («газі») мати титул «халіфа» було дуже важливо. Для того, аби османи б остаточно утвердилися в ролі лідера ісламського світу Селім Явуз здійснив переможний похід до Єгипту в 1517-му році. Таким чином османські володарі офіційно отримують титул «халіфа», коли останній представник аббасидських халіфів, ватажок мусульман-сунітів, був узятий в полон і передав права і повноваження халіфа Селіму і його

нащадкам. До того ж, Селім I одержав титул «служителя обох священних міст» – тобто Мекки та Медини. Це означало, що він взяв на себе роль духовного і світського глави всіх мусульман [5, с. 402]. Функція цього титулу, що означає, що султан захищає святі місця ісламу, Мекку і Медину (до яких додається Єрусалим, а також Багдад, Наджаф й Кербела – священні міста шиїтів), і дороги, що ведуть туди, полягала в тому, що султан-халіф мав привілеєм посилати щороку в Мекку махмал, паланкін, що символізує його політичну значущість. Цей титул висловлює таким чином перевагу османського султана над всіма мусульманськими правителями [6, с. 103].

До того ж султана називали «тінню Аллаха», при тому що «заступником бога» ще залишався позбавлений світської влади імам. Власне з цього приводу приписують хадис пророку Мухамеду: «Султан є тінь бога на землі, і у нього шукає притулку всякий скривджений» [1, с. 31]. Таке означення султана впливає з ісламської теорії «елест безмі». Вона полягає в тому, що люди мають безумовно підкорятися Аллаху, а так, як султан проголошує себе «тінню Аллаха на землі» то логічним є покора самому султану [4, с. 107]. Таким чином, в період свого становлення, османи використовували не тільки величезну політичну практику власного народу, а й вдалий досвід сусідніх. З розвитком держави, зростала і могутність її очільника, що виражалось не тільки в фактичних повноваженнях, а й відображалось в титулах османського правителя. Саме османи закріпили за собою титул султана, а також зробили перський титул «падішаг» своїм, тюркським. Хоч ці титули і використовувалися, як ідентичні, титул «султан» означав вже самостійну, але нестійку владу, на відміну від «падішага», яким проголошувалась імперська велич. Окрім цих додався важливий титул «халіфа», «служителя обох священних міст», що закріпив перевагу і першість османського султана над всіма мусульманськими правителями.

Список використаних джерел:

1. Бартольд В.В. Работы по истории ислама и арабского хали фата. – Том 6. – М.: Наука, 1966. – 785 с.
2. Галенко.О.І. Падішаг // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. – К.: Наукова думка, 2011. – Т. 8. – 520 с.

3. Галенко О. І. Султан // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. – К.: Наукова думка, 2012. – Т. 9. – 944 с.
4. Ихсаноглу, Э. История Османского государства, общества и цивилизации : в 2 т. Исслед. центр исламской истории, искусства и культуры; пер. В.Б. Феоновой под ред. М. С. Мейера. – Москва: Вост. лит., 2006. – Т. 1, 602 с.
5. Рыжов К.В. Все монархи мира. Мусульманский Восток. XV-XX вв. – М.: Вече, 2004. – 544 с.
6. Хитцель Ф. Османская империя : монография / Фредерик Хитцель. – М.: Вече, 2006. – 384 с.
7. Pamuk Sevket. A Monetary History of the Ottoman Empire. – Cambridge University Press, 2000. – 341 p.
8. TDV Islam ansiklopedisi. – 6. Cildinde, Istanbul, – 1992. – 550 p.

Крисак К.О.

студентка,

*Київський національний університет
імені Тараса Шевченка*

ІДЕОЛОГІЧНИЙ ФАКТОР В АРАБСЬКОМУ СВІТІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.

Існує декілька великих визначень поняття «націоналізм». Але для характеристики інтеграційних процесів більше підходить визначення Е. Геллнера, в якому націоналізм розглядається переважно як політичний принцип, суть якого полягає в тому, що політична і національна одиниці повинні співпадати. Політична одиниця в даному випадку представляє державу, національну – народ. Неспівпадіння цих одиниць викликає в народі націоналістичні почуття. У своїй чергу, це почуття дає поштовх до виникнення націоналістичного руху, який досягає співпадіння між політичною та національною одиницями [1, с. 23]. «Нація» ж не є теоретичною моделлю, породженою політичною філософією. Це продукт специфічного історичного досвіду, тому простої національної ідеології не достатньо, щоб створити націю [4, с. 83-86].

Ідеї націоналізму в Арабському регіоні дуже тісно взаємопов'язані з ідеями мусульманської умми. Будучи домінуючою релігією, іслам